

Gheorghe POPA
Viorica CEBOTAROȘ
Universitatea de Stat
„Alec Russo” din Bălți

SPECIFICUL CULTURAL AL SCUZEI ROMÂNEȘTI

The cultural specific of the Romanian Apology

Abstract. The article deals with the cultural peculiarities of Romanian apologies. The analysis of the main formulae of apologies, of the paralinguistic and non-verbal elements that accompany the verbal expression of apology and of the situations that require apologies in Romanian culture contributed to revealing some cultural values reflected in this speech act.

Keywords: apology, speech act, cultural value, remedial work, culture.

Este axiomatic faptul că între limbă și cultură există o legătură strânsă, limba reprezentând „un univers cultural, în așa măsură, încât cine învață o limbă, își însușește implicit, prin mijlocirea ei, o mulțime de elemente de ordin cultural (concepții, opinii, atitudini, credințe, convingeri, prejudecăți, norme, valori etc.), făcând ca limba să fie prin ea însăși un mijloc de integrare într-o anumită cultură” [2, p. 12]. Cercetările asupra limbii care iau în considerare factorul cultural oferă o înțelegere mai profundă a modului în care aceasta este folosită, or „limba este în primul rând o parte integrantă a culturii” [*ibidem*, 40].

Ca parte componentă a culturii, comportamentul comunicativ (atât cel verbal, cât și cel nonverbal) este influențat de normele și tradițiile naționale, ceea ce îi conferă trăsături culturale specifice, manifestate nu doar prin deosebiri în ceea ce privește mijloacele lingvare utilizate, dar și prin mecanismul alegerii acestor mijloace, precum și prin frecvența utilizării lor în anumite situații de comunicare.

Printre aspectele limbii ce reflectă particularitățile culturale se numără și actele de limbaj. Ideea referitoare la specificitatea culturală a actelor de limbaj a fost înaintată de Anna Wierzbicka. Cercetătoarea poloneză susține că în fiecare societate există niște norme pe care vorbitorii le respectă în procesul de comunicare. Aceste norme reflectă sau anumite valori culturale, sau ierarhia valorilor caracteristice poporului dat [7]. Ideea despre legătura dintre limbă și valorile culturale o găsim și în lucrările lui N. Wolfson, care menționează că actele de limbaj conțin informație referitoare la cultura poporului dat [8, p. 24]. La prima vedere, remarcă cercetătoarea, nu toate actele de limbaj sunt la fel de informative în ceea ce privește valorile culturale, cele mai utile în acest sens fiind *complimentul*, *mulțumirea* și *scuza* [*ibidem*, 31]. Fiind în strânsă legătură cu poli-

tețea, care are caracter specific național, aceste acte de limbaj poartă și ele, la rândul lor, trăsături culturale naționale. În cele ce urmează, ne propunem să scoatem în evidență specificul cultural al scuzei în limba română.

Ca lubrifiant social, scuza joacă un rol important în toate culturile. În fiecare comunitate umană, necesitatea activității reparatorii, care se realizează prin prezentarea scuzei, este indubitabilă. Din acest considerent, actul scuzei aparține clasei universalităților pragmatice. În același timp, este important să menționăm că formulele lingvare utilizate la prezentarea scuzei, precum și situațiile care necesită prezentarea ei poartă caracter cultural specific. O analiză a acestora ar putea oferi informație despre modul în care se reflectă unele valori culturale în acest act de limbaj.

După cum se susține, caracteristicile semantice și pragmatice ale formulei lingvare utilizate cel mai frecvent la redarea scuzei într-o anumită limbă scot în evidență percepția a ceea ce constituie o scuză în limba dată [4, p. 33]. În limba engleză, bunăoară, scuza este exprimată, preponderent, prin structura (*I'm*) *sorry* „Îmi pare rău” și reprezintă o exprimare a regretului, fapt pentru care actul scuzei a fost inclus de către J. Searle în clasa actelor expresive [6, p. 15]. Este o structură orientată spre emițător (*Îmi pare rău*), receptorul nefiind implicat în activitatea reparatorie. O asemenea formulă lingvală reflectă tendința culturii engleze spre respectarea independenței și a libertății fiecărui individ. Prin neimplicarea interlocutorului se subliniază faptul că libertatea de acțiune a acestuia nu va fi încălcată. Totodată, exprimarea regretului este mai puțin amenințătoare pentru imaginea emițătorului decât solicitarea iertării, care pune în pericol imaginea ambilor participanți. Solicitând iertare, emițătorul îl implică și pe receptor în activitatea reparatorie, iar prin faptul că îi cere să acționeze, adică să ofere iertare, îi încalcă libertatea de acțiune, fapt ce nu este în concordanță cu normele culturii anglo-saxone, care pune valoare pe respectarea distanței dintre indivizi.

Formulele de scuze din limba română (*Scuzați-mă/ Iertați-mă; Cer scuze/ Cer iertare*) reprezintă solicitări ale iertării. Datorită formei de imperativ a verbelor *a scuza* și *a ierta*, precum și a locuțiunilor *Cer scuze/ Cer iertare*, scuza românească se încadrează mai degrabă în clasa actelor directive din clasificarea searliană a actelor de limbaj, al căror scop ilocuționar este că locutorul încearcă să-l determine pe interlocutor să facă ceva. Nu este vorba de o acțiune fizică, ci de una morală – vorbitorul îl roagă pe interlocutorul său să-l ierte, pentru că doar astfel echilibrul interacțional, pierdut din cauza ofensei, poate să fie restabilit. În cultura românească scuza implică recunoașterea vinei și, din acest punct de vedere, constituie o amenințare mai mare pentru imaginea emițătorului decât scuza engleză. Prin intermediul scuzei, emițătorul recunoaște o încălcare comisă. Din această cauză, pentru unii indivizi nu este ușor să prezinte scuze, întrucât, după cum susține A. Palii, „cererea de scuze cauzează o stare de obstinație, pentru că în viziunea lor a-și cere scuze înseamnă a pierde din propria demnitate” [5, p. 23]. Prin semantica lor, formulele clișeizate de scuze din limba română sunt amenințătoare și pentru imaginea receptorului, întrucât acestuia i se cere să facă ceva. Cu alte cuvinte, i se încalcă libertatea de acțiune, punându-i-se în pericol imaginea negativă. Pe de

altă parte, prin faptul că scuza clișeizată română cere implicarea activă a receptorului în activitatea reparatorie, ea comportă caracteristici ale politeții pozitive, care subliniază apropierea dintre indivizi.

Pentru a ilustra componentele scuzei românești, vom analiza următorul exemplu: *Nu era zi de la Dumnezeu să nu mă gândesc ce îl împiedica să-și plece și el fruntea odată și să vină lângă patul meu să-mi spună doar atât: am greșit, iartă-mă! L-aș fi iertat, fiindcă eram și eu tânără și ținusem la el mulți ani, dar nu venea decât când era beat. Atunci prindea curaj și credea că o să-l iert ca și când sufletul meu ar fi fost de ceară să se topească numai pentru că mi-era și mie dor de el. Mi-era! dar ca să poți ierta pe cineva trebuie să ai pe cine, să fie alt om, care să nu mai facă ce-a făcut, să-și plece el fruntea!* (M. Preda, *Cel mai iubit dintre pământeni*, II, p. 285). Putem observa că, pe lângă formula de scuză (*iartă-mă*), un element important al activității reparatorii în cultura română este recunoașterea faptului că a fost comisă o greșală (*am greșit*). Recunoașterea ofensei îl va face pe vinovat „să-și (...) plece fruntea”, să se simtă vinovat de cele întâmplate. În afară de aceasta, contează ca cele întâmplate să nu se mai repete (*să nu mai facă ce-a făcut*). Altfel spus, se așteaptă o schimbare în comportamentul vinovatului, astfel încât acesta „să fie alt om”. Aceste componente, luate împreună, sunt în stare să readucă relația dintre interlocutori la o stare de echilibru.

Din cele expuse mai sus rezultă că un element esențial al scuzei românești îl constituie recunoașterea vinei, după cum este reflectat și în proverbul *Cine se scuză, se acuză*. Recunoașterea vinei face o conexiune între emițător și ofensă, constituind o trăsătură culturală distinctivă a scuzei românești. Mai mult ca atât, recunoașterea vinei poate realiza activitatea reparatorie și în lipsa formulei clișeizate de scuză (ca în exemplul ce urmează):

Jder îl scutură cu mânie:

– *Lasă tânguiriile și vorbele de prisos, ori te străpung și te zvârl în râpă, ca să te mănânce hultanii. Ți-am cerut să-mi dai samă ce cauți la hotar; tu mi-ai răspuns trăgând sabia.*

– *Am greșit; eram băut. Acuma mă supun și răspund. Mă duceam la hotar pentru altceva. Este o afacere a mea. Aveam de trecut în Lehia, în noaptea ce vine, o marfă de preț* (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*, I, p. 74).

Spre deosebire de scuza engleză, în cultura română exprimarea regretului este insuficientă pentru realizarea activității reparatorii, întrucât ea nu face legătură între emițător și ofensă. Din această cauză, scuza redată prin „Îmi pare rău” poate să nu aibă efectul dorit, iar relațiile dintre interlocutori pot să rămână tensionate și în continuare. Aceasta nu înseamnă însă că formula respectivă nu este utilizată la realizarea activității reparatorii în limba română. De multe ori, ea însoțește scuza convențională.

După cum menționează C. Kerbrat-Orecchioni, atunci când asemenea formule însoțesc scuza directă, ele redau explicit condiția de sinceritate a actului de limbaj *scuza*, întrucât locutorul regretă acțiunea A [3, p. 165]. În același timp, ele augmentează forța scuzei, iar prin aceasta locutorul are mai multe șanse de a obține ceea ce își dorește – detensionarea relațiilor cu interlocutorul său.

La exprimarea scuzei în limba română, de multe ori, regretul este exprimat, mai cu seamă, prin mijloace paralingvistice și nonverbale:

Și el îmi spuse gâfâind, gata să mă dezarmeze, cu un glas de o halucinantă omenie: „Dom'șef, iartă-mă, n-am vrut să-ți fac nimic...” (M. Preda, *Cel mai iubit dintre pământeni*, II, p. 47); – *Domnule căpitan, vă rog cu supunere, iertați-mă ... bolborosi caporalul, îngălbenind. Eu, domnule căpitan, vă rog cu supunere ...* (L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*, p. 30); – *Adina, iartă-mă, Adina... Îngenunchease lângă ea. Adina întoarse capul spre fereastră. Dănuț își aplecă fruntea pe genunchii ei.* (I. Teodoreanu, *La Medeleni*, p. 304); *Lebon se repezi după el, îi luă mâinile și i le strânse, murmurând: – Iartă-mă!... Nu vreau să fii supărat, (...)! (L. Rebreanu *Adam și Eva*, p.218); *Titu plecă fruntea parc-ar fi așteptat o binecuvântare și rosti domol, ca un vinovat muștrat de reumușcare: – Iartă-mă, părinte! (L. Rebreanu, *Ion*, I, p. 211); – Iartă-l, tante Alice, izbucni Olguța cu tremurul Monicăi în glas, întinzând mâinile în semn de implorare (I. Teodoreanu, *La Medeleni*, p. 271).* Aceste mijloace paralingvistice și nonverbale înlocuiesc exprimarea directă a regretului. Mai mult ca atât, am putea susține că aceste elemente sunt, de multe ori, mai convingătoare în exprimarea regretului. Vocea tremurândă, domoală, murmurândă, „de o halucinantă omenie”, precum și îngenuncherea, mâinile întinse în semn de implorare, fruntea plecată, bolboroseala, gâfăiala, paliditatea redau starea în care se află emițătorul scuzei, transmițând emoțiile pe care le trăiește în acel moment.*

În conversația curentă sunt frecvente situațiile când emițătorul nu folosește o structură clișeizată (*Cer scuze/Scuzați*), care este ușor recunoscută ca formulă prin care vorbitorul încearcă să restabilească echilibrul interacțional. Astfel, *scuza* poate avea formă implicită:

– *Pui mic, pui mic, n-am vrut să te supăr! Îi luă capul mâhnit pe genunchi, murmurându-i descântecul cu vorbe dulci, pentru durerile copiilor și-ale îndrăgostiților* (I. Teodoreanu, *La Medeleni*, p. 7).

Asemenea structuri pot fi interpretate drept scuze și, prin urmare, pot restabili armonia doar când sunt secundate de anumite elemente paralingvistice și nonverbale. După cum susțin cercetătorii, elementele nonverbale pot dezambiguiza sensul structurilor implicite (indirecte): ele „nuanțează expresia, permițând transmiterea unor semnificații suplimentare sau chiar modificarea sensului literal al enunțului” [1, p. 372].

Considerăm important să menționăm faptul că în corpusul analizat sunt și exemple în care emițătorul încearcă să realizeze activitatea reparatorie doar prin intermediul unor mijloace nonverbale. Pentru ilustrare: *Nu-mi plac complimentele, domnule Herdelea, mai ales cele banale! răspunse învățătoarea, înțepată. Credeam că dumneata ești mai ... Titu îi sărută mâna respectuos, cerându-și parcă iertare. Dar Virginia plecă indiferentă, fără se arate impresionată de izbucnirea lui.* (L. Rebreanu, *Ion*, II, p. 58); *Să-și ceară iertare? Nici vorbă! Pentru ce? Așa, degeaba? Nu plânsese el mai înainte, asta nu era un fel de a cere iertare?* (M. Preda, *Cel mai iubit dintre pământeni*, II, p. 283). În ambele cazuri, după cum se poate lesne observa, activitatea reparatorie realizată doar prin mij-

loace nonverbale nu a atins efectul perlocuționar scontat. De aici putem concluziona că toate trei elemente – lingvale, paralingvistice și nonverbale – sunt importante pentru reușita actului scuzei. Utilizându-le împreună, emițătorul are mai multe șanse de a realiza cu succes activitatea reparatorie.

Informație la fel de importantă despre specificul cultural al actului scuzei poate fi obținută, analizând situațiile care necesită prezentarea scuzelor. Examinând aceste situații, cercetătorul poate face unele concluzii referitoare la ceea ce reprezentanții unei culturi simt că au dreptul să aștepte de la interlocutor. Analiza situațiilor care cer prezentarea scuzelor ne poate oferi informație despre ceea ce este considerat „ofensă” sau „încălcare” în cultura dată, iar, prin aceasta, despre ce este considerat valoare în cultura respectivă. Bunăoară, frecvența înaltă a scuzelor pentru întârziere este un indiciu că timpul interlocutorului se cere a fi respectat, deci timpul reprezintă o valoare. Nerespectarea timpului constituie o încălcare, ceea ce poate fi calificat drept o ofensă adusă interlocutorului.

O trăsătură specifică a actului scuzei în limba română este scuza adusă pentru ceva ce nu constituie, de fapt, o ofensă pentru interlocutor. Este o scuză adusă de emițător pentru a-și proteja propria imagine. E ceva ce ține de felul de a fi al românului – gospodar care are de toate, o locuință curată și îngrijită, amenajată cu gust, masa plină cu bucate pentru orice oaspete care a intrat pe neașteptate etc. Altfel spus, hărnicia, omenia, ospitalitatea constituie valori pentru români. Prezența unor elemente ce ar deteriora această imagine a românului provoacă cererea iertării. Pentru ilustrare:

Domnilor mei cinstiți oaspeți, vă rog să iertați sărăcia noastră; că noi altceva nu vă putem pune dinainte decât morun, nisetru și păstrugă, nesuferită hrană de care suntem sătui până în gât, iar acest crap de nouă ocă l-a trimes medelnicerul numai să vă uitați la dânsul, că de plăcut știu că nu vă place. Dor ne este nouă de păpuși de brânză și de ierunci de la ținutul Neamțului (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*, I, p. 117); *Apoi să ne iertați, domnișorule, că la noi e urât, murmură baba cu glas jalnic. Ne mănâncă sărăcia și necazurile, domnișorule, păcatele noastre!* (L. Rebreanu, *Ion*, I, p. 204); *Aici apoi se făceau pregătirile pentru logodnă, dar cu totul în tăcere, ca din întâmplare, și astfel ca stăpâna casei totdeauna să poată zice: „Vai de mine! Cum ne-ați găsit! Dar să fie cu iertare, că ne găsiți atât de puțin pregătiți”* (I. Slavici, *Moara cu noroc*, p. 56). Cererile iertării, în asemenea situații, subliniază valoarea hărniciei, omeniei și a ospitalității în cultura română.

O altă situație în care românii își cer scuze în lipsa unei ofense este ilustrată în următorul exemplu:

(La o bătrânică a venit fiica ei cu niște cunoscuți):

Bătrânică: *Scuzați că sunt îmbrăcată în acest capot...*

Oaspeții: *Nu-ți face griji, mătușico. Am intrat doar pentru câteva minute.*

În această situație, nu există nicio ofensă din partea emițătorului scuzei. Ea însă consideră că felul în care este îmbrăcată ar putea afecta atât imaginea sa, cât și pe cea a ficei sale, care pentru ea, probabil, contează mai mult decât propria ei imagine. Astfel

ar putea fi explicată decizia sa de a prezenta scuze. Pe de altă parte, am putea spune că în acest caz a fost încălcată o convenție socială din cultura română, conform căreia gazda trebuie să fie îmbrăcată frumos atunci când întâlnește oaspeții. Prezentând scuze, emițătorul comunică faptul că regretă încălcarea acestei convenții.

După cum am menționat, actul scuzei din limba română poate fi exprimat și prin intermediul verbului *a ierta*. De cele mai multe ori, acest verb este folosit în contexte religioase. Aceasta se datorează unui element fundamental din cultura română – creștinismului, ale cărui elemente se reflectă atât în comportamentul nonverbal, cât și în cel verbal. Un concept fundamental în această religie este iertarea. Bineînțeles, o analiză a actului scuzei în limba română presupune și o analiză a echivalentului său – a actului iertării, exprimat, cu preponderență, în sfera credinței ortodoxe. Exemplele analizate au scos în evidență unele situații în care reprezentanții culturii române își cer iertare. Ne referim aici la cinul iertării, care este respectat când cineva se află la sfârșitul vieții (pe patul de moarte):

Înțeleg c-ai venit pentru iertarea noastră; se poate să nu ne mai vedem (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*, I, p. 112); *Cu acest frate al nostru avem datoria să ne iertăm încă o dată, deoarece se poate să nu ne mai vedem până la învierea cea din veac* (M. Sadoveanu, *Frații Jderi*, I, p. 109); – *Părinte, vorbi el iar, cu neliniște, să nu mă lași să mor așa. Pune asupra mea patrafirul și cetește-mi dezlegarea. Mă rog de nevasta asta și de feciorul ei, să mă ierte. Vitoria făcu semn lui Gheorghică să se apropie. – Iertați-mă. – Poate să trăiască, șopti Vitoria. Stăpânirea facă ce știe cu el. – Iartă-mă, femeie! ceru muribundul. (...) – Dumnezeu să te ierte, îi zise Vitoria. Își strânse buzele, îl privi neclintit o vreme. După aceea se retrase* (M. Sadoveanu, *Baltagul*, p. 72). Răspunsul la această cerere a iertării este formula unică *Dumnezeu să te ierte*.

Altă situație în care românii creștini își cer iertare de la cei apropiați este înainte de a pleca la biserică. În această situație, *Te rog de mă iartă* are o funcție dublă: una primară (cererea iertării) și alta secundară (formulă de rămas bun):

– *Te rog de mă iartă.*

– *Domnul să te ierte. Iartă-mă și tu pe mine.*

– *Dumnezeu să te ierte.*

Pe de altă parte, aceeași formulă (*Te rog de mă iartă*), folosită în alt context, poate avea și funcția secundară de salut. Este vorba de utilizarea ei de către creștini când se întâlnesc la biserică.

O altă trăsătură ce se referă la o conotație culturală cu originea în creștinism este și scurta cerere a iertării pentru un răposat, ori de câte ori se vorbește despre acesta. Pentru ilustrare:

Herdelea, în fundul sufletului, se bucura ca un copil chiar numai închipuindu-și că Armadia ar putea trimite la Budapesta un deputat român, dar român adevărat, pe față, nu ca Ciocan – deși Ciocan îi făcuse lui pe ici, pe colea mici servicii, Dumnezeu să-l ierte. (L. Rebreanu, *Ion*, II, p. 20); *Folosința pământurilor, pe care și le-a lăsat răposatul, fie iertat, am să ți-o las și eu, dacă-i fi om de treabă* (L. Rebreanu, *Ion*, II,

p. 205); *Gropar s-a făcut numai de când i-a murit nevasta, fie iertată, adică de vreo unsprezece ani, de l-a lăsat amărât cu doi copilași* (L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*, p. 138). Asemenea cereri ale iertării nu sunt urmate de niciun răspuns.

Prezintă interes și cererea iertării și răspunsul la ea atunci când pentru răposat se dă de pomană:

Șofron se-ntoarse în casă și-i aduse un colac și o lumânare, căci colac și lumânare de ceară se dau de pomană la morți, colacul pentru zilele vieții și lumânarea pentru ceasul morții.

– *Dumnezeu să ierte! grăi bătrânul primind colacul.*

– *Dumnezeu să primească! îi răspunse Șofron* (I. Slavici, *Pădureanca*, p. 91).

Actul mulțumirii este înlocuit, în acest caz, cu cererea iertării (*Dumnezeu să ierte*), iar răspunsul este *Dumnezeu să primească*.

Alte situații în care românii își cer iertare sunt următoarele:

– un comportament nepotrivit (cum ar fi râsul la un moment nepotrivit, amestecul în treburile altuia):

„*Mor! Adio, viață!*” „*Altceva n-a mai spus?*” „*Nu, atât a spus, dar eu am crezut că nu era nimic, ba chiar, Doamne iartă-mă, mi-a venit să râd, fiindcă așa era glasul ei atunci, parcă vesel, parcă ne-ar fi spus așa cu mâna fluturând că nu dă pe nimeni nicio ceapă degerată*” (M. Preda, *Cel mai iubit dintre pământeni*, II, p. 291); *Mircea dragă – iartă-mă că mă amestec – un singur cusur ai tu, după părerea mea: sufletul tău vorbește cu glas tare...* (I. Teodoreanu, *La Medeleni*, p. 196);

– folosirea unor cuvinte necenzurate, peiorative: *E rea, hai, înghiți, nu știe să facă o mâncare, nu e nimic, o să învețe de nevoie, e proastă, ei și ce, proștii nu trebuie să trăiască și ei? frumoasă, hm! Parcă el e urât, dar să te mai și înșele, să nu te iubească, să-ți întoarcă dosul, ce dracu, Doamne iartă-mă, te mai ține lângă ea?* (M. Preda, *Cel mai iubit dintre pământeni*, I, p. 154); *Cu sufletele înfrățite în aceeași depărtată epocă geologică, vitele și țăraniile priveau trăsura stacojie – cine-o mai văzut! – fără de cine – Doamne, iartă-mă – suind la deal în goana mare, cu burta plină de darabane bătute de toți dracii, și-n urmă împroșcând un fum puturos ca cel din iad.* (I. Teodoreanu, *La Medeleni*, p. 69); *Dar marele filozof era un profesor insuportabil. Nu se înțelegea nimic la un curs al lui, nu știa să vorbească, nu i se auzea glasul, era, să mă ierțați, un bâlbâit, nici din primele rânduri nu pricepeam ce spune. (...)* (M. Preda, *Cel mai iubit dintre pământeni*, I, p. 291);

– prevestirea răului: – *Eu atâta-ți spun, ca să nu zici că nu ți-am spus... Ca ochii din cap să mi-l îngrijești și să mi-l ocrotești! – Da ce-i cu tine, măi băiete? Parcă cobești a rău, Doamne iartă-mă! se închină Zenobia gândindu-se că mult mai trebuie să-și fi iubit nevasta Ion, măcar că nu s-a arătat, dacă se prăpădește așa cu firea din pricina plodului ei* (L. Rebreanu, *Ion*, II, p. 130).

În toate aceste situații solicitarea iertării nu este urmată de niciun răspuns.

În concluzie, am putea spune că analiza formulelor utilizate cel mai frecvent la exprimarea scuzei în limba română a permis identificarea unui element esențial

al scuzei românești – recunoașterea vinei. Prin aceasta scuza românească se deosebește de cea engleză, care reprezintă o exprimare a regretului. Românii redau starea de regret la exprimarea scuzei prin mijloace paraverbale și nonverbale, care însoțesc scuza verbală, intensificându-i forța. Examinarea situațiilor care necesită prezentarea scuzelor în cultura română a contribuit la evidențierea următoarelor valori culturale ce se reflectă în acest act de limbaj: hărnicia, omenia, ospitalitatea, modestia, cumsecădenia. Recunoașterea lipsei acestora generează exprimarea scuzelor.

Referințe bibliografice

1. Bidu-Vrănceanu A. ș.a. *Dicționar de științe ale limbii*. București: Nemira, 2001, 607 p.
2. Herseni T. *Sociologia limbii*. București: Editura științifică, 1975, 175 p.
3. Kerbrat-Orecchioni C. *Les interactions verbales*. Tome III. Paris: Armand Colin Editeur, 1994, 347 p.
4. Ogiermann E. *About Polish Politeness*. În: *Speech Acts and Politeness across Languages and Cultures*, Leyre Ruiz de Zarobe & Yolanda Ruiz de Zarobe (eds), Bern: Peter Lang AG, International Academic Publishers, 2012, p. 27-52.
5. Palii A. *Cultura comunicării*. Chișinău: Epigraf, 2008, 280 p.
6. Searle J. *Expression and Meaning: studies in the theory of speech acts*. Cambridge: Cambridge University Press, 1979, 204 p.
7. Wierzbicka A. *Cross-Cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 1991, 502 p.
8. Wolfson N. *The Bulge: A Theory of Speech Behaviour and Social Distance*. În: *Second Language Discourse: A Textbook of Current Research*, (ed.) Jonathan Fine, Norwood, New Jersey 07648, Ablex Publishing Corporation, 1988. p.21-38.

Texte literare

- Preda M. *Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. I. București: Cartex, 2003, 446 p. (a)
 Preda M. *Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. II. București: Cartex, 2003, 428 p. (b)
 Rebreanu L. *Pădurea spânzuraților*. Chișinău: Litera, 2002, 320 p.
 Rebreanu L. *Adam și Eva*. Chișinău: Litera, 2001, 280 p.
 Rebreanu L. *Ion*. Vol. I. Chișinău: Litera, 2001, 256 p.
 Rebreanu L. *Ion*. Vol. II. Chișinău: Litera, 2001, 256 p.
 Sadoveanu M. *Baltagul*. București: Agora, 2006, 144 p.
 Sadoveanu M. *Frații Jderi*. Vol. I. București: Agora, 2007, 477 p.
 Slavici I. *Pădureanca*. Curtea de Argeș: Tana, 2007, 144 p.
 Slavici I. *Moara cu noroc*. București – Chișinău: Litera Internațional, 2001, 312 p.
 Teodoreanu I. *La Medeleni*. București: Agora, 2011, 850 p.